

UOT 7.03

FLORA İSGƏNDƏRLİ*

XALQ RƏSSAMI KAZIM KAZIMZADƏNİN YARADICILIĞINDA
XARİCİ ÖLKƏLƏR

Məqalə Azərbaycanın xalq rəssamı Kazım Kazımzadənin bədii yaradıcılığının tədqiqinə həsr edilmişdir. Geniş və çoxşaxəli yaradıcılığa malik Kazım Kazımzadənin əsərlərində xarici ölkələrin təsviri mühüm yer tutur. Rəssam xarici ölkələrin təsvirinə silsilə əsərlər həsr etmişdir. Məqalədə bu qəbildən olan "İraq" və "Kuba" silsilə əsərlərinə müraziət olunur, bu silsilələri təşkil edən tablolar bədii ifadə xüsusiyyətləri baxımından təhlil edilir. Göstərilir ki, K.Kazımzadə hər iki silsilədə mühitin xarakterik xüsusiyyətlərinin verilməsinə diqqətli yanaşmış, təkrarçılıqdan uzaq olmuşdur.

Açar sözlər: *Qrafika, xarici, lirika, obraz, mənzərə, məkan*

Görkəmli rəssam Kazım Kazımzadənin müxtəlif dövrlərdə yaratdığı mənzərələr, şəhərlərin xarakterik mühitinin əsasını tutan, məkan psixologiyasının abu-havasını canlandıran əsərlərində bir səmimiyyət, adi təsvir manerasından uzaq, şəxsi münasibət, hissələrinin material üzərində əksi həmin əsərlərin güclü bədii ifadə vasitəsinə əsaslandırılan cəhətlərdir. Məsələn, rəssamın 1972-ci ildə həyata keçirdiyi "İraq" silsiləsindən olan əsərlərində gözdəyi kənd və şəhərlərin görüntüsünü, sadə mənzərəsini deyil, onu heyran edən bir səhnəni, düşündürən, həyəcanlandıran, kədərləndirən və yaxud sevindirən anların tərənnümünü əsas hesab etmişdir. Belə əsərlərdən biri də "Füzulinin məqbərəsi" önündəki xalqın günlük yaşam səhnəsinin tərənnümünə həsr edilmiş tablodur.

Azərbaycanın dahi şair-filosofu Məhəmməd Füzulinin Kərbaladakı məqbərəsi və onun ətrafındakı həyat rəssamın böyük müşahidəçi qabiliyyətindən xəbər verir. Sevgi dünyasının böyük şairinin məzarı şəhərin mərkəzində özünün digər elementlərdən fərqli tünd çalarları ilə diqqəti çəkir. Meydanın mərkəzindəki məqbərə özünün real görkəmi ilə təsvir edilərək, eyni zamanda oraya ziyarətə gələn insanların da ona maraqla, sevgi ilə tamaşa etmələrini tərənnüm edir. Bu sevgini rəssam izləyicilərin üzünə məqbərəyə olan obrazlarını əks edən jestləri, onların ayaq saxlayaraq tikilinin daha üst qatlarına baxmaları ilə heyranlıqlarını təsdiq etmişdir.

Şəhər sakinlərinin məxsusi geyim formasında öz həyatlarına davam etmələri, hətta məqbərənin bir hissində oturub ona söykənən dincəlmələri şəhərin digər memarlıq tikilisi əhatəsində verilsə də, məqbərə xüsusi auraya malik psixoloji təsir gücü ilə öz tamaşaçısını düşündürməyə davam edir.

Tikilinin sağ və sol hissələrində ötərək keçən insanlar, eləcə də o rəssamın yaşadığı dövrün Şərqi memarlıq tikilisinin xarakterik xüsusiyyətlərini xatırladan sadə evlərin tərənnümü məqbərənin bütün aləmdən seçilən görkəmini olduqca lirik formalarla təqdim edir.

Rəssam mənzərənin təsvirini deyil, təəssüratının tərənnümünü kimi tamaşaçısına çatdırır. Bu təəssüratda həm qürur, həm də böyük filosof dünyasına olan heyranlıq özünü göstərməkdədir. Bütün bunlara istedadlı rəssam forma və elementlərlə yanaşı, həm də rənglərin harmonik bədii ifadəsi ilə nail olmuşdur. Göy üzünün qəhvəyi çalan tonların havanın iqlimə uyğun hərəkətini əsaslandırır. Əsərin ümumi ruhuna uyğun olaraq əsasən pastel tonların istifadəsində üstünlük verilmişdir. Boz kimi neytral rəngin ifadəsində məqbərəni əhatə edən digər memarlıq ansamblı yer almaqdadır. Hətta asfaltın belə qəhvəyi tonun açıq çalarda həll edilməsi mərkəzi təsvirin daha qabarıq görünməsi üçün seçilmiş uğurlu vasitədir.

Rəssamın "İraq" silsiləsinə daxil digər tabloularında isə şəhərin fərqli öznaməxususluğunu,

orada yaşayan insanların xarakterik mühitinin əks olunması əsas götürülmüşdür. Kağız üzərində sulu boya ilə həll edilmiş əsərdə əsasən mavi, göy, yaşıl kimi tonlardan geniş istifadə edilmişdir.

İsti yay günlərini xatırladan, ümumiyyətlə isti iqlimə məxsus bir şəhərin canlandırılmasında rəssam əsasən boyaların daha tünd rənglərinin bir-birin təzadlı keçidindən istifadə etmişdir. Belə ki, açıq yaşılı tona çalan göy üzündə günəş şüasının isti şüasının bütün ətrafı nurlandırdığı qədər də isitdiyi özünün hiss etdirməkdədir. Verilmiş kölgələrin də mükəmməl ifadəsi qeyd olunanları daha da qüvvətləndirən nüans kimi özünü göstərir. Bir tərəfdə alçaq tək-tək olan yaşıl ağaclar verilmişdir ki, bu da daha çox quraqlıq olan bir iqlim şəraiti ilə əlaqədardır. Tablonun aşağı küncündə sahilə gələn dənizin kiçik dalğasının mavi tonları ilə qızmaq günəşin hərarətini əks etdirən qızılı qumun tonları birləşərək kəskin təzad yaradır. Bər tərəfdə isə ağac gövdəsindən və qarşından hazırlanmış çətir təsvir olunmuşdur. Lakin çətirin altında insan təsviri verilməmiş və bununla da şəhərin daha sakit, insanların sıx olmadığı bir mənzərə özünün maraqlı tərənnümünü təqdim etmişdir.

Şəhərin memarlıq mühitinə gəldikdə, qədim qala divarlarını xatırladan hündür daş tikilinin şəhərin bir ucundan digər tərəfə doğru uzanaraq iri daş hörgülü arka ilə birləşdiyini görürük. Bu möhtəşəm arkanın arxasında isə şəhərin digər bir tərəfi və insanların kiçik təsvirləri verilmişdir. Mənzərənin arxa hissəsinə sədd kimi çəkilmiş bu tikililər insanda arxada qalan mühit ilə bağlı böyük marağın yaranmasına səbəb olmuşdur. Arkanın enli divarının daxili hissəsində günəş şüasının hansısa bir abidə və yaxud tikilinin kölgəsi əks etdirilmişdir. Bu ifadə təzi qeyd edilən marağa yeni daha güclü bir təsir bəxş edir. Arxada qalan, tamaşaçı gözünün görə bilmədiyi qala divarlarının o biri tayında qalmış mənzərənin sadəcə enli divara düşmüş kölgəsi, şəhərin maraqlı oyadan hissələrə məxsus olduğunu göstərir. Kölgə böyük bir bina və yaxud digər bir qədim Şərq memarlığına məxsus formanı xatırladaraq şəhərin qədimliyinə işarə edir.

Əsərdə əks etdirilmiş obrazlar da olduqca sakit günlük yaşamlarında tərənnüm edilmişdir. Onlar müxtəlif geyim tərzində verilmişdirlər. İki qara çarşafılı qadıncan fərqli olaraq digər iki qadının geyim təzi kifayət qədər müasir formaları xatırladır. Onların dördü də dənizin sahili ilə irəliləyərək eyni istiqamətə doğru hərəkət edirlər. Bununla rəssam qeyd edilən şəhər mühitində fərqli yaşam tərzini, müxtəlif düşüncə formasının yaşandığını göstərməyi bacarmışdır.

“İraq” silsiləsinə daxil olan digər bir əsər isə texniki ifadə formalarına görə bundan əvvəlki əsərlərlə yaxınlıq təşkil etsə də, özünəməxsus kompozisiya quruluşu, bədii ifadələr əsərlər arasındakı fərqli təsvir vasitələrini göstərir.

Daim yaradıcılıq fəaliyyətini genişləndirmək məqsədilə daha fərqli mənzərələr gəzərək böyük müşahidəçi təcrübəyə malik olan Kazım Kazımzadə İraqın elə şəhərlərini, şəhərlərin elə mühitlərini gəzməmişdir ki, həmin yerlər sadəcə adı bir mənzərəni deyil, bütöv bir ölkəni xarakterizə edən nümunələr kimi maraqlı oyadır. Belə əsərlərdən birində olduqca fərqli, çox-çox qədim bir mənzərənin tərənnümündə hündür sütunları xatırladan tək-tək aralıqlara verilmiş qədim türbələr, açıqda qalan arka tipli arakəsmələr yana-yana verilərək fərqli təsvir forması ilə maraqlı oyadır.

Sulu boya ilə həll edilmiş tabloda silsiləyə daxil digər əsərlərdən fərqli olaraq bir qədər qapaq, buludlu göy üzünün tərənnümü əsas götürülmüşdür. Bu isə öz növbəsində mistik təəssürat yaradan tikilinin təyinatı haqqında belə məlumat verməyən fərqli quruluşu arasında əlaqələndirmə yaradaraq psixoloji mühitin təsir mənasını gücləndirmişdir.

Xalqın əsrlərlə formalaşmış ənənələri, eləcə də müasir dövlət siyasətinin mövqeyindən çıxış edən bəlkə də məqsədli bir tikili kimi qarşımıza çıxan mənzərədə rəssam iki milli xarici görkəmə məxsus, yəni, ağ əbalı, uzun geyimli kişinin bir-biri ilə maraqlı söhbət edən obrazını canlandırmışdır. Geniş məkanda digər obyektlərin olmaması da maraqlı doğuran cəhətlərdən biridir. Müsəlman dünyasının sirli aləmi, öz nağılvəri mənzərəsi ilə rəssamın yaradıcılığında isti

və soyuq çalarların uyğun dəyərlərində harmoniklik yaratmışdır.

Əsərdə göy üzünün boz-mavi çalarlarının əmələ gətirdiyi mükəmməl işıq-kölgə oyunları buludlu səmanı tərənnüm edir. Daş tikililərin ağırlığı, fərqli formaları ağ ləkə atışlarının bədii ifadəsində özünün daha real, təbii görüntüsünü təqdim edir. Tablonun yuxarı hissəsindəki soyuq çalarlardan fərqli olaraq aşağı qisimdə əsasən narıncı, sarı kimi isti tonlardan istifadə edilmişdir. Lakin mavi rəng atışları, yerdə bir kənardan düzülüşü böyük daş parçaları yuxarı və aşağı hissələrin bir-birindən kəskin ayrılmasına imkan vermədən ümumi psixoloji təsirin bir-birinə yad dayanan təəssürat yaratmasına imkan verməmişdir.

Ümumiyyətlə, rəssamın “İraq” silsiləsinə məxsus bütün əsərlərində gəlinmiş əsas nəticə kimi qeyd etmək olar ki, həmin tablolarda tərənnüm edilmiş mənzərələrin hər birinin fərqli təsvir vasitələri, kompozisiya quruluşları K.Kazımzadənin mühitin xarakterik xüsusiyyətlərinin verilməsinə diqqətli yanaşaraq təkrarçılıqdan uzaq olmasını bir daha təsdiqləyir. Əsərlərdəki yaxın rəng həlli isə onların səciyyəvi xüsusiyyəti kimi dəyərləndirilir.

Məsələn, rəssamın Kubanın tərənnümünə həsr edilmiş silsilə əsərlərində də ümumi xarakterik xüsusiyyətləri əks etdirən təsvir formaları ilə rastlaşsaq da onların hər birində fərqli mühitin özünün psixoloji təsir forması tabloları bir-birindən fərqləndirir.

Rəssamın 1964-cü ildə yaratdığı “Kuba” silsiləsinə aid əsərlərindən birində Boz-mavi göy üzü ilə güzgü kimi parıldayan gölün sakit suları arasında harmonik bir əlaqələndirmə yaradılmışdır. Bu ifadənin mərkəzində qalmış qamışdan olan kiçik damlı evlərin bir qədər uzaqdan təsvirə alınması isə rəssamın mənzərədən aldığı xoş təəssüratın təqdimi kimi dəyərləndirilir. Narıncı damlı evlər əsasən göy rəngin bədii ifadəsində həyata keçirilmişdir. Sahilində yerləşən həmin yaşayış məntəqələri Kubanın qədim şəhərlərindən birinin yaşam tərzini tərənnüm edir. Eyni zamanda həmin kiçik tikililərdə milli xarakterik xüsusiyyətlərin təsirləri də özünü göstərməkdədir. Bəli, görünənlərin təsvirə bütün reallığı ilə köçürülməsi kimi bir anlayış mövcuddur. Lakin sulu boyanın işıq oyunlarının suların üzərində əks etdirdiyi kölgələr, təsvirlər, mənzərənin ştrixlərlə, ləkələrlə ifadə olunması sənətkarın bu şəhərin bu kiçik bölümünə olan fərqli hissiyyəti, maraqlı oyadan təəssüratının əksi kimi çıxır öz izləyicisinin qarşısına. Evlərin gölün sahilinə yaxın hissələrinə düşən kölgələrinin də rəngli ifadəsi tərtəmiz suyun mənzərəyə tutulmuş aynasıdır sanki. Gölün daha geniş ifadəsi bu mühitin bir qədər də uzaqdan daha aydın görünməsinə imkan yaratması rəssamın uğurlu kompozisiya yaratmaq bacarığını təsdiqləyir.

Gölün üzərindən kiçik bir körpü də təsviri də verilmişdir ki, bu da sahilin digər tərəfində qalmış mənzərəyə gedən yolu göstərir. Lakin həmin hissə veilməmişdir. Mənzərə isə sanki sahilin o biri tayında rəssam gözünün aldığı bədii ifadənin material üzərində hissələrin, təəssüratın da əlavə olunaraq materiala köçürülməsi kimi duyğulu anların yaşanmasına səbəb olmuşdur. Körpünün də olduqca zərif əksi sular üzərində nəzəri cəlb etməkdədir. Rəssam bu duyğulu ifadəni göy üzündə xətti ifadənin yaratdığı dalğalanaraq süzən kiçik buludların “rəqsi” ilə daha da gücləndirmişdir.

Evlərin cərgə ilə uzanan yaşayış yerində heç bir canlı obrazın iştirak etmədiyi, sadəcə evlərin, körpünün təsvir olunması və bu təsvirin sanki axaraq göy üzü ilə göl sularının eyni çalarlar arasından keçməsi öz tamaşaçısını maraqlı dolu mənzərə təsviri ilə qarşılaşdırırmıyaqdadır.

Silsiləyə daxil digər bir əsərdə də oxşar memarlıq quruluşu, tikililər, demək olar ki, oxşar şəhər mühitini təsvir etsə də rəssamın tamamilə fərqli təəssüratı, yaradıcı yanaşması nəzəri cəlb edir.

Burada da gölün digər sahilindən görünən görüntü bir qədər də geridən alınaraq sularında geniş sahəsi ifadə edir. Lakin tünd yaşıl ağacların evlərin aralarında sıxlıqla verilməsi, daha çox istirahət məqsədini daşıyan mühitin daxilində iştirakdən detalların bir-biri ilə əlaqələndirilməsi tamamlanmış kompozisiya quruluşunu təqdim edir. Ayna kimi parlayan suların üzərində əks

Флора Искандерли**ЗАРУБЕЖНЫЕ СТРАНЫ В ТВОРЧЕСТВЕ НАРОДНОГО ХУДОЖНИКА
АЗЕРБАЙДЖАНА КЯЗИМА КЯЗИМЗАДЕ**

Статья посвящена исследованию художественного творчества народного художника Азербайджана Кязима Кязимзаде. В творчестве Кязима Кязимзаде, обладающего широким и разнообразным спектром творчества, изображение зарубежных стран играет важную роль. Художник посвятил серию работ изображению зарубежных стран. В статье упоминаются такие серии работ, как «Ирак» и «Куба», а табло, составляющие эти серии, анализируются с точки зрения особенностей художественного выражения. Автор показал, что К.Кязимзаде с особой осторожностью относился к изображению характерных особенностей среды в обеих сериях и старался избегать повторов.

Ключевые слова: *Графика, экстерьер, лирика, образ, пейзаж, пространство*

(AMEA-nın müxbir üzvü Cəfər Qiyasi tərəfindən təqdim olunmuşdur)

Daxilolma: İlk variant 06.08.2019

Son variant 23.09.2019